

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Karina Kirisberg
Ropendamine Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev“

Bakalaureusetöö

Juhendaja Mart Velsker

Tartu 2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Vandumine ja sõimamine	5
1.1. Vandumise (ingl. swearing) ajalugu	5
1.2. Vandumise ja sõimamise tüpoloogia	9
1.3. Vulgarismide ja obstsöönsuste käsitletud eesti keeleteaduses	10
2. Kaur Kender, vulgarismid ja obstsöönsused eesti kultuuri- ja kirjandusruumis	13
3. Ropendamine Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev“	17
3.1. Eestikeelsete vulgarismide analüüs	17
3.2. Võõrkeelsete obstsöönsuste analüüs	25
3.3. Tegelaste loomisvõtted romaanis „Iseseisvuspäev“	29
Kokkuvõte	35
Kirjandus	37
Summary: Swearing in „Independence Day“ by Kaur Kender	40

Sissejuhatus

Bakalaureusetöö eesmärk on analüüsida ropendamist ja sõimamist Kaur Kenderi romaanis „Iseseisvuspäev“. Analüüsile eelneb ajalooline ülevaade vandumise algtähenduse kujunemisest ropendamiseks. Selles protsessis kasutatakse vulgarisme ja obstsöönsusi, mis on peamiselt seotud kas suguaktiga, privaatsete kehaosadega või eritistega. Vulgaarkeelend ehk vulgarism on siin töös kasutusel laiema mõistena kui obstsöönsus. Vulgaarkeelend tähendab „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ järgi labast või jämedat sõna/väljendit, kuid vulgaarkeelend ei pruugi olla obstsöönne ehk ropp. Sõna võib omandada nilbe/ropu tähenduse alles konteksti kaudu. Obstsöönne sõna või väljend vihjab nilbusele, roppusele ja rõvedusele. Võrdluseks võib tuua näiteks sõna *rasvamagu* (vulgaarkeelend), mis liigitub sõimusõna staatuses olevana vulgarismi alla ja ei kuulu korrektse keelde, ning sõna *sitt* (obstsöönsus), mis vihjab konkreetselt rõvedusele. Nii vulgarismi kui ka obstsöönsuse kasutus paneb proovile inimese moraalitaseme, tekitades sellega kas itsitust, piinlikkust või jättes hoopis ükskõikseks.

Bakalaureusetöö koosneb kolmest osast. Esimene peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis on üldine ülevaade vandumise ajaloolisest arenemisest, toetudes rootsi keeleteadlase Magnus Ljungungi uurimusele „Swearing – A Cross-Cultural Linguistic study“ ning inglise kirjandusuurija Melissa Mohri raamatule „Holy Sh*t – A Brief History of Swearing“. Teises alapeatükis kirjeldan Ljungungi pakutud ropendamise tüpoloogiat ning kolmandas annan ülevaate ropendamise käsitlustest eesti keeleteaduses.

Teine peatükk on terviklik ning koosneb Kaur Kenderi tulekust eesti kirjandusloosse alates 90ndate lõpust ning toon esile ka erinevaid arvamusi, mis käsitlevad obstsöönsuste kasutust nii kirjanduses kui ka üldiselt meie kultuuriruumis.

Kolmas peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks. Kolmanda peatüki esimeses alapeatükis keskendun ropendamisel kasutatavate eestikeelsete vulgarismide ja obstsöönsuste keelelisele ja kontekstisidusale analüüsile, mida ilmestavad näitelauseid. Teises alapeatükis on loetletud kõik võõrkeelsed vägisõnad, mis sisalduvad „Iseseisvuspäevas“, analüüsin nende tähendust ja kasutuskonteksti, esitan samuti näitelauseid. Kolmas alapeatükk käsitleb tegelaste loomisvõtet ning seal avan võimalikke viise, mille abil

Kender „Iseseisvuspäeva“ tegelased on loonud. Alapeatükis on analüüsitud kahe peategelase (Karli ja Marksi) loomisviise.

Analüüsitavaks teoseks valisin „Iseseisvuspäeva“, kuna see on taasiseseisvunud Eesti üks esimesi kirjandusteoseid, milles on kasutatud nii jõuliselt agressiivset keelt. Ka Peeter Sauter on üks vägisõnade aktiivsemaid kasutajaid alates 90ndatest, kuid tema tegelased ei ole puhtalt keelekasutuse abil nii ropud ja agressiivsed kui Kenderi tegelased. Kaasaegne kirjandus hakkas kasutama rohkelt roppusi ja sellist kirjandust ei osatud oodata, see oli kirjandushuviliste jaoks šokeeriv. Kuigi on peetud vaidlusi selle üle, kas Kaur Kender ikka kuulub kirjanike hulka, on tal siiski koht kogumikus „300 Baltic Writers: Estonia, Latvia, Lithuania“ (Org 2009: 138) ning seal on öeldud, et Kender tuli eesti kirjandusruumi nagu komeet, illustreerides ebainimlikke väärtuseid ja modernset kapitalisti kogu oma brutaalsuses.

Käesolevas töös on teadlikult kõrvale jäetud seosed Kaur Kenderi „Untitled 12“ tekstiga. Eesmärk on anda ülevaade vandumisest kui vandetootuse andmise ajaloolisest arengust ropendamiseks, välja selgitada ropendamise (ehk vandumise) funktsioonid ja teemad, ning lõpuks analüüsida Kenderi „Iseseisvuspäevas“ kasutatavaid vulgarisme ja obstsöönsusi. Mõningal juhul vaatlen ka sõnaliigi varieeruvust. Töö käigus asendub termin *vandumine* seega mingil määral terminiga *ropendamine*, kuna nii on see ka ajalooliselt olnud, sest vande andmisest on välja kasvanud vandumine ehk ropendamine, sõimamine, kirumine, needmine jne. Kuigi eestikeelses käsitluses võib tunduda, et ropendamine ja vandumine pisut erinevad üksteisest, on siin töös aluseks rootsi keeleteadlase Magnus Ljungungi ja inglanna Melissa Mohri käsitlused, seega on termin *vandumine* töö arenedes võrdsustatud terminiga *ropendamine*.

1. Vandumine ja sõimamine

1.1. Vandumise (ingl. *swearing*) ajalugu

Kõnealune peatükk annab ajaloolise ülevaate vandumise (ehk vandetootuse andmise) arenemisest ropendamiseks. Ropendamine liigitub tabu alla ning seda välditakse formaalses suhtluses täielikult. Argivestluses lähedase inimesega lasevad kõnelejad end vabaks ega oma kontrolli iga välja öeldud sõna üle, mille kasutus võib olla põhjustatud erinevatest emotsioonidest.

Melissa Mohr väidab raamatus „Holy Sh*t – A Brief History of Swearing“ (2013: 5), et rohkema kui kahe tuhande aasta vältel on vandumise (*swearing*) tähendus vaheldunud vandetootuse andmise ja ropendamise vahel. Mohr pakub välja, et füsioloogiline, lingvistiline ja ajalooline vaatenurk koos aitavad mõista erisusi, mis teevad tavalisest sõnast ropu sõna. Füsioloogiliselt aitavad roppused meil toime tulla füüsilise valuga ja need on talletatud limbilisse süsteemi, mis vastutab emotsioonide ja autonoomse närvisüsteemi eest ning emotsioonid reguleerivad ka südamerütmi ja vererõhku. Lingvistiliselt lähtub Mohr Steven Pinkeri mõttest, et ropp sõna röövib meie valveloleku ja tähelepanu, ning sunnib meid mõtlema vastumeelsele konnotatsioonile. Osa lingviste liigitab roppused otsese tähenduseta sõnadeks. Ajalooliselt omavad Mohri sõnul obstsöönsused võrreldes teiste sõnadega sügavamalt sidet sellega, mida nad tõeliselt esindavad. Näiteks sõna *sitt* (ingl. *shit*) on kogu olemuselt haisu ja jõleda välimuse tõttu semantiliselt seotud rohkem asja endaga kui näiteks sõna *ekskrement* (ingl. *excrement*). (Mohr 2013: 5–6) *Ekskrement* on ka eesti keeles formaalne väljend sõna *sitt* kohta.

Magnus Ljung (2011: 45) toob uurimuses „Swearing - A Cross-Cultural Linguistic Study“ esile kivitahvli (*stela*) leiu, millel sisalduvat teksti võib pidada esimeseks teadaolevaks vandumise algeks (tegu on nii vande andmise kui ka ähvardusega). See leid on pärit vaarao Ramses III valitsusajast (1198.–1166. aastate vahel eKr) ja kiri sisaldab endas informatsiooni, et keegi kohalik ametnik Harentbia peab annetama iga päev viis pätsi saia oma surnud isale. Ohvriandide annetamine peab kestma igavesti ja vastutasuks lubatakse Amon-Re kaitset. See, kes käsku ei järgi ja loobub austusavaldusest, langeb Amon-Re mõõga läbi. Lisaks surmale paaritub eesel käsu eirajaga, kes omakorda peab paarituma eesliga ning kõige lõpuks ka tema naine peab paarituma nende lastega. Eesliga

seotud ähvardusi leidub muudiski tolle ajastu dokumentides, tol ajal olid need muutunud vormeliks ja seega kasutati neid kui nõuetele vastavat koostisosa seaduslikes tekstides. Sarnast sõimamisviisi kasutatakse ka tänapäeva kurdi keeles, kuigi sellisest vandeandmisest on möödas rohkem kui kolm tuhat aastat (Ljung 2011: 45, viidatud Tyldesley 2001: 163).

Eeslil põhinevad ähvardused on arvatud olevat eelkäijad needmisele (ingl. *curse*). Nii Vana-Egiptuses, Vana-Kreekas, Vana-Roomas kui ka nüüdisajal on peamine needmise eesmärk kellegi peale kurja kutsumine. Esialgselt võis olla needuse sõnumine seoses ka kõneleja endaga (ingl. *self-cursing*), tõendades niiviisi tõe rääkimist. Needmine võis olla esitatud järgneval viisil: „Juhtugu minuga midagi kohutavat, kui mu öeldu ei vasta tõe.“ *Self-cursing* allub mitmetes keeltes erinevatele lingvistilistele lihtsustamisprotsessidele ehk grammatiseerumisele. (Ljung 2011: 46) Tegelikult ei tähenda grammatiseerumine sõna lihtsustumist. Sõna või vorm võib küll lüheneda, kuid protsess ise toob keelde kaasa uusi grammatikavahendeid ning lisaks võib toimuda tähenduse muutus.

Antiik-Kreeka ja Antiik-Rooma klassikalisel ajastul kasutati vandumiseks nii jumalate nimesid kui ka ilmalike asjade mainimist, näiteks: „Küüslaugu nimel!“ (ingl. *By the garlic!*). Antiik-Roomas eristusid soopõhised vandumised, näiteks naised vandusid mütoloogilise Castori nimel ning mehed vandusid tema kaksikvenna Polluxi nimel. Sageli kasutati Polluxi asemel lühendit *Pol!*, mis tõi kaasa tähenduse muutuse ja need muutused omakorda on omased grammatiseerumisele. Kreeka ja Rooma klassikalise ajastu obstsöonsuste ja vulgarismide sõnavara ei olnud alaväärsem tänapäeva Euroopa keelte hulka kuuluvatest roppustest, ning seda tõestavad rohked grafitisäilmed Pompei linnast, kuid roppude sõnadega vandumine ei olnud peamine osa tolleaegsest keelerepertuaarist. (Ljung 2011: 49–51)

Pärast klassikalist antiikaega ei lõppenud jumalate nimel vandumine ka siis, kui tutvuti kristlusega, vaid vandumine jätkus. Peamine muutus oli see, et enam ei vannutud mitmete erinevate jumalate nimel, vaid vannuti ühe kindla jumala nimel, kes elab taevas, seega muutus vandumine mingil määral monoteistlikuks, kuid see ei muutnud vandesõnavara vaesemaks. Ühe jumala nimel vandumine võimaldas kasutada assotsiatsioone nii religioossete kujude, kombetalituste ja ka esemetega, mis olid seotud pühadusega. Ljung

nimetab sellist vandumist taevalikuks vandumiseks (ingl. *celestial swearing*). Selle kõrval kerkis esile ka kurja nimel vandumine, mida Ljung nimetab kuratlikuks vandumiseks (ingl. *diabolic swearing*). Kristluse juurdumisel tõusis esile seega kristluse dualistlikkus vandumises ehk hea ja kurja võitlus. Ühelt poolt vannuti jumala nimel (*By God's name!*) ja teiselt poolt tähendas vandumine needmist (*God damn me!*). (Ljung 2011: 51, 54)

Nii nagu Vana-Egiptuse elanike jaoks oli harjumuspärane vanduda jumalate nimetamise kaudu, oli see ka juutide jaoks vanas testamendis, kus olid kirjas otsesed vandumisreeglid. Jumal võis vanas testamendis enda nimel vabalt vandetootust anda, kuid inimesed iseenda nimel ei tohtinud. Inimesed pidid vanduma ainult jumala nimel, samas oli neil keelatud kasutada jumala nime vääralt või lugupidamatult. Uues Testamendis olid vandumise kohta kehtestatud täiesti uued reeglid – vandumine ei olnud enam üldse lubatud. 14. sajandil tekkisid ka John Wycliffe'i austajad ehk lollardid, kes olid seisukohal, et igasugust vandumist peab vältima isegi formaalses vandetootuse andmise rituaalis. Selle reegli eiramisel võis süüdimõistetu kaotada kas oma vabaduse või elu. (Ljung 2011: 48–49) Mohr täiendab, et tegelikult pühakiri ei keela vandumist, kuid ka otseselt ei soosi seda (Mohr 2013: 79).

Lisaks vandumistele võis sisalduda piiblis ka obstsöönsusi. Jumal lausus iisraellastele, et end kergendada väljaheidetest tuleb väljaspool leeri, kaevata auk ja pärast väljutamist see kinni katta. Piibli lõikudes, kus tegevuste kohta on kasutuses sellised sõnad nagu *sitt/sönnik* (ingl. *dung*) ja *kusi* (ingl. *piss*), eelistavad tõlkijad tavaliselt väljapeetumat sõnastust ja muudavad sõna *kusi* sõnaks *uriin* ning sõnadest *sitt/sönnik* asendatakse sõnaga *ekskrement*. Heebreakeelsed *gelel* ja *shathan* võisid piiblis seega olla algselt nii obstsöönsed kui ka viisakad sõnad, kuid tõde on raske välja selgitada, kuna heebrea keelt ei räägitud sadu aastaid, kuni see taas elustati 19. sajandil. (Mohr 2013: 80–83) Kui vaadata 1997. aastal eesti keelde tõlgitud piibli Jesaja raamatust väljendit, mida tõlkijad Mohri sõnul tavaliselt eelistavad väärkamalt sõnastada, leiab sealt järgneva tõlke:

Kuid ülemjoogikallaja vastas: „Kas mu isand on mind läkitanud kõnelema neid sõnu ainult su isandale ja sinule? Küllap ka müüri peal istuvaile meestele, kes koos teiega peavad sööma oma rooja ja jooma oma kust!“ (Js 36: 12)

Seega ei ole häbenetud 1997. aastal ilmunud eestikeelse tõlke põhjal väljendit *kusi*, nagu Mohr väidab seda olevat üldiselt inglise keeles, kuid sõna *sitt* on asendatud siiski sõnaga *roe*, mis on ametlikus keelekasutuses eelistatum variant kui *sitt*.

Hiljem, renessansi alguses (u aastatel 1500-1660), hakkas vandetootuste tugevus kahanema, protestantismi ja kapitalismi levik defineeris ümber jumala ja inimese vahelise suhte, rõhuti sellele, et inimese sõna ongi leping. Renessansi ajal muutus ühiskond tsiviliseeritumaks ja viisakamaks, toimus areng häbi ja vastikuse piiri tunnetamisel. Mohri sõnul kehaosad ning nendega seotud toimingud, mida keskajal ei peetud erilisteks murekohtadeks, muutusid nüüd privaatseteks ning ka tabuks. Eelnimetatud viisakuse levik oli alguse saanud juba keskaja hilisemal perioodil ja jõudis lõpule 17. sajandi lõpuks, olles arenenud järk-järgult erinevates geograafilistes piirkondades, sotsiaalsetes klassides ja kirjažanrites. Selle tulemusena said suurimateks keeletabudeks sõnad, mis puudutasid inimese kehaosi ja seega saavutasid need obstsöönsused võimu vandetootuse üle, kuna tabuks ei olnud enam kellegi nimel vandumine, vaid inimese privaatsed kehaosad ja nendega tehtavad toimingud. (Mohr 2013: 131)

19. sajandil muutus vandumine eufemistlikuks ning hakkas eristama kõrg- ja keskklassi inimesi. Kõrgklassi inimesed armastasid peensust, välditi täielikult sõnu ja väljendeid, mis võisid mõjuda ebaviisakalt või vulgaarselt. (Ljung 2011: 66) Alates 20. sajandist, mis tõi kaasa maailmasõjad, hakkasid taaskord roppused kaotama oma mõjujõudu, eriti sõjaväelaste seas, kuna obstsöönsusi kasutati sõjaolukorras nii palju, et neile ei omistatud lõpuks enam erilist tähendust (Mohr 2013).

Vandumine (ja ropendamine) on arenenud seega vandetootuse andmisest ning seda on kasutatud tuhandeid aastaid. Tabuks peetavad teemad on kõikunud, kuid kadunud ei ole need kuhugi. Sõnad, millega väljendatakse kehaosi, seksuaalvahekordi ja ekskreete, on ajalooliselt kujunenud peamiseks ropendamise vahendiks. Ropendamisel (ja vandumisel) kasutatavad teemad võib eelneva ajaloolise ülevaate põhjal üldistavalt jagada seega kolme rühma – religioon, privaatsed kehaosad ja eritised.

1.2. Vandumise ja sõimamise tüpoloogia

Inglise keeles on kasutusel väljend *swearing*, mille tähenduse muutust vandetöötusest ropendamiseks kirjeldasin eelmises peatükis. Siin peatükis kirjeldan Magnus Ljungi uurimuses „Swearing – A Cross-Cultural Linguistic Study“ välja toodud vandumise (ehk ropendamise) tüpoloogiat. Enne koostatud tüpoloogia esitamist vihjab Ljung nii Montagu (1967), Pinkeri (2007) kui ka McEnery (2006) tüpoloogiatele, kuid ei pea neid ideaalseks, sest neis on toimunud liialt hägustumisi funktsioonide ja teemade eristamispiiride puhul. (Ljung 2011)

Ljung liigitab vandumise funktsioonide ja teemade põhjal. Funktsioon on seotud vanduja endaga. Funktsioon võib olla seotud lausuja

1. kõneaktiga (vandumine, needmine vms);
2. emotsioonide väljendamisega (viha, üllatus, valu jne);
3. nõustumise või keeldumisega, samuti kellegi/millegi sõimamisega;
4. sooviga midagi eriliselt rõhutada (nt ingl. paigutatakse vandesõna õigesse kohta: *She's a damn(ed)bitch*). (Ljung 2011: 30)

Teemad on erinevad tabuvaldkonnad, mida vandumisel kasutatakse. Ljung (2011: 35) toob esile viis peamist tabuteemade käsitlemise konstruktsiooni, mis korduvad enamikes keeltes, mida ta oma uurimuses vaatleb:

1. religiooni teema, mis jaguneb taevalikuks ja kuratlikuks vandumiseks (nt ingl. *By God's blood!*);
2. skatoloogia teema, mis hõlmab ekskrementide ja tagumikuga seotud sõnakonstruktsioone (nt ingl. *I don't give a shit; Asshole!* – kasutuses ka epiteedina rumala/lolli inimese kohta; vene k. nt *жcona*);
3. suguelundite motiiv (nt ingl. *Prick!; He's a real cunt!* – võib mõjuda ka epiteedina);
4. seksuaalvahekorra motiiv (nt ingl. *Fuck!; Fucking!*; seostub ka sõimamisega, nt ingl. *Wanker!; Cocksucker!*);
5. ema motiiv, mille jaoks kasutatakse väljendeid, mis omistavad lugupidamatut suhtumist kellegi emasse või mõne teise lähedase naissoost sugulase kohta,

peamine eesmärk on rõhuda verepilastuslikele suhetele ema ja ta poja vahel (nt ingl. *Fuck your mother!*) (Ljung 2011: 35–41).

Lisaks nimetab Ljung (2011: 41) teisi, vähemtähtsaid teemasid, mida vandumisel ja sõimamisel kasutatakse. Nendeks on esivanema motiiv, loomamotiiv, surma, haiguse ja prostitutsiooni motiiv. Kolmanda peatüki alapeatükkides vaatlen lisaks vulgarismide ja obstsöönsuste analüüsile, millised funktsioonid ja teemad on Kaur Kenderi „Iseseisvuspäeva“ puhul peamised ning kas need ühtivad Ljungi määratletud peamiste vandumise teemade ja funktsioonidega.

1.3. Vulgarismide ja obstsöönsuste käsitletud eesti keeleteaduses

Eesti keelde kuuluvate vulgaarkeelendite valdkonda on uuritud vähe ning põgusalt mainitakse mitmel pool, et vulgarismid ja obstsöönsused kuuluvad slängi alla. Eesti keele slängisõnavara kohta on ilmunud kaks suuremat uurimistööd. Esimene neist on Mai Loogi kvantitatiivne sõnavarauurimus Tallinna kooliõpilaste kõnes, mis võrdles poiste ja tüdrukute sõnavara (Loog 1988, 1992), hiljem kaitses samal teemal ka doktoritöö Tampere (Loog 1992). Teine suurem uurimistöö kuulub Tõnu Tenderile, kes on tegelenud nii eestikeelse slängiuurimise kui ka slängi ajalooga, samuti on vaadelnud slängisõnade loomisprotsesse (Tender 1994). Veel on ta uurinud vanglaslängi ja õpilasslängi.

Mai Loog on uurimistööde põhjal koostanud slängi sõnaraamatu pealkirja „Esimene Eesti slängi sõnaraamat“ (Loog 1991), millest on olemas ka võrguversioon. Teine mahukam slängi sõnaraamat pealkirjaga „Eesti slängi sõnaraamat“ on ilmunud 2003. aastal ja jäänud ka viimaseks trükis ilmunud üldslängi sõnaraamatuks. Viimasest trükist on nüüdseks möödunud 14 aastat ja eesti lingvistikas ei ole eriti püütud selle aja jooksul vulgarisme ja obstsöönsusi määratleda ning süstematiseerida.

Släng on loomulik keelenähtus, millega peaksid filoloogid tegelema, kuna släng on elujõulise keele tunnus (Tender 1994: 291). Tender (1994: 295) pakub välja slängi mõisteseletuse, mille põhjal on släng mitteametliku kõnekeelse sõnavara kasutus, mis on omane kindlale sotsiaalsele rühmale, klassile ja tutvus- või sõpruskonnale. Släng on

peamiselt sõnavaraline nähtus, mis omab ka semantilist markeeritust, ning seda saab väljendada rõhu, kõla ja intonatsiooniga. Slängi tagavad sellised keelelised protsessid nagu analoogia põhjal tähenduse laienemine, sõnade liitumine ja lühenemine, võõrkeeltest ja murdest laenamine, arhaismide kasutamine, sufiksrite kaasabil uute sõnade tuletamine jne. (Tender 1994: 295)

Slängi peamised funktsioonid on:

1. keeleökonoomsuse tagamine – mida napisõnalisem, seda konkreetsem;
2. afektiivsus – suhtumise rõhutatud väljendamine;
3. šokeerimine;
4. tegeliku informatsiooni varjamine võõraste eest omavahelises kõnes;
5. üldtuntud keelenormide kõigutamine (Tender 1994: 298–299).

Obstsöonsuste ja vulgarismide slängi alla liigitamine võib nende käsitlust siiski liigselt piirata, kuna samu obstsöönsusi ja vulgarisme kasutavad inimesed ei pruugi kuuluda samasse sotsiaalsesse rühma, ning alati ei pruugi obstsöönsuse eesmärk olla enese eristamine, vaid pigem kasutatakse obstsöönsusi afektiivse reaktsioon ajendil (nt *Türa, täiesti perses!*), seega tundub olevat obstsöönsuste kasutus laiem. Släng märgib erikeelt, kuid ropendamine võib olla ka juhuslik ning ei määra seega kasutajat mingisse erikeele rühma. Kuigi „Iseseisvuspäevas“ kasutatud obstsöönsused kindlasti markeerivad tegelaste madalat sotsiaalset kihti, mis viitaks just kui slängile ehk erikeelele, ei saa kõrvale jätta Kenderi oskust mängida sõnadega. Samuti ei võrdu kõik vulgaarkeelendid obstsöönsustega, kuna vulgaarkeelend ei pruugi olla obstsöönne (nt *Rasvamagu!*). Seega võib ropendamine olla üks osa slängist, kuid ei kuulu siiski tervikuna slängi mõiste alla. Ropendamist võiks nimetada omaette vastuoluliseks nähtuseks, mida tuleks uurida, kuid mida ei peeta keeleteaduses eriti oluliseks uurimisobjektiks, ning mis ei ole eesti keeleteaduses suutnud kindlat määratlust leida.

2002. aastal avaldati artiklikogumikus „Lähivertailuja 12“ Mati Ereli ja Matti Puntila artikkel „Vandumisest Eesti ja Soome moodi“, kus võrreldi eesti- ja soomekeelset vandumist ja sõimamist. Sõimamiseks ja vandumiseks kasutatakse üldjuhul tabusõnu ülekantud tähenduses, väljendades nii viisi kas positiivset või negatiivset emotsiooni.

Artikli autorid märgivad samuti, et inglise keeles on kasutusel peamine väljend *swearing* nii sõimamise kui vandumise kohta, kuid eesti keeles sellist ühist nimetajat ei ole. Seega kui tabusõnad on suunatud kellelegi, on tegu üldjuhul sõimamisega. Kui tabusõnad väljendavad vaid emotsiooni ega ole suunatud kellelegi, siis on tegu vandumisega. Vandumise alltüübina on kasutusel ka harjumusvandumine, kus vandesõna omab täitesõna rolli. (Erelt & Punttila 2002: 11–12)

Eesti keel on peamiselt sakraalse vandumistavaga keel, kuigi leidub piisavalt ka seksuaalseid ja anal-ekskrementaalseid vandumisviise. Eesti keeles on peamisteks vandumismallideks lihthüüund (*Kurat!*), pöördumishüüund (*Oh sa kurat!*) ning vandevormelid, mis on kujunenud needustest ja õnnistustest (*Kurat võtku!*; *Jumal annaks!*). (Erelt & Punttila 2002: 18) Siinses käsitluses kasutan lähtuvalt Ljungist (vt ptk 1.2.) sõimamist vandumise (ja ropendamise) funktsioonina.

2. Kaur Kender, vulgarismid ja obstsöönsused eesti kultuuri- ja kirjandusruumis

Üks esimestest vägisõnade kasutajatest taasiseseisvunud Eesti kirjandusloos oli Peeter Sauter, kes enda sõnul kasutas lihtsaid ja otseseid väljendeid, mis on inimestele tuttavad, püüdes seeläbi mõjuda loomulikult, kuid mitte ropult (Vadi 2008). Kaur Kender avaldas oma esikteose „Iseseisvuspäev“ 1998. aastal ja astus selle teosega sammu üle eesti kirjandusloos valitsevast klassikalisest piirist, kasutades veel jõulisemalt vägisõnu. Sellega tekitas ta kirjanduses furoori ning püüdis eristada end teistest eesti kirjanikest. Sama teosega võitis ta 1998. aastal ka Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia. 2001. aastal väitis Kender Maalehes ilmunud intervjuus, et tema ei soovi end kirjanikuks pidada, kuna kirjanikuks olemisega kaasneb liigne vastutus rahva tuleviku ja oleviku üle (Suviste 2001: 10). Selline provokatiivne (anti)kirjaniku kuvand võis olla kaval müügitrikk, kuna Kender on tuntud ka osava müügimehena.

1998. aastal avaldati Eesti Kirjanike Liidu ajakirjas Looming jõulise pealkirjaga artikkel: „Ropendajad kinni! Vägisõnad ilukirjanduses: poolt ja vastu“, kus mitmed kultuuritegelased võtsid sõna, kuid tegelikult Kenderit ja tema teksti veel mainitud ei ole. Pean oluliseks tuua välja sellest artiklist nii Kalev Kesküla, Jaan Niiluse, kui ka Asta Põldmäe seisukohad, mis kokkuvõtvalt viitavad sellele, et obstsöönsuste kasutus ilukirjanduses on legitiimne.

Kalev Kesküla (Berg jt 1998: 450) väidab, et roppuste eest kaitses meid nõukogude võim, kuid nüüd ei kaitse keegi. Eesti keele ropud sõnad omavad ekspressiivset mõjujõudu ikka veel seepärast, et need ei ole tihedas kasutuses. Seksi ja füsioloogia kirjeldamiseks lihtsalt ei ole neutraalseid sõnu. Jaan Niilus jagab Kesküla sarnast seisukohta, et füsioloogiat puudutav omab keeles negatiivset funktsiooni ja on seetõttu liigendatud tabu alla (Berg jt 1998: 451). Kuigi Kalev Kesküla on võtnud sel teemal sõna 1998. aastal, siis võib väita ka 2017. aastal, et eestikeelsed obstsöönsused omavad siiani ekspressiivset mõjujõudu. Ekspressiivse mõjujõu tõttu peetakse roppu sõna automaatselt tabuks ega mõelda sellele, et konkreetne sõna võib kirjaniku jaoks olla neutraalse tähendusega otseütlemine või hoopis kannab roppus eesmärki, mis on seotud tervikkontekstiga.

Asta Põldmäe arvas 1998. aastal, et ropendamine on mööduv nähtus ja kindlat tüüpi sõnade kasutamine ei määra teose sisu, vaid küsimus on individuaalses häälestuses. Ropp väljend seega kas ärritab, lõhub stiililise terviku või siis muutub nilbuste rohkus lihtsalt tüütuks ega saavuta mingit eesmärki. Roppuse määratlemine on seega individuaalne, kuna ropuna mõjub see, mis on ebapuhas, kuid selle mõju on suuresti sõltuvusest sellest, kellele ta konkreetset mõjub. Põldmäe toob välja ka huvitava mõtte, et sõimusõnad mõjuvad ühelt poolt tõhusana ja teiselt poolt alaealistena, olles ise ilmselt ühed vanimad. (Berg jt 1998: 452–453) Sellele faktile, et vandesõnad on ühed vanimad, viitasid ka Melissa Mohr ja Magnus Ljung (vt ptk 1.1.).

1999. aastal ilmunud Eesti Päevalehe artiklis „Sitt, nikk ja kräkk murravad kirjanduse(ks)“ on Rein Veidemann öelnud, et postsotsialism ja postmodernism löid olukorra, kus tabud enam ei kehti ning ühiskonna varjupoole füüsilisuse kirjeldamiseks valitakse ka kõige madalam kiht keelerepertuaarist, seega tegelaste elumadalused saavad ka loomulikud nimed (nt voodisse minnes hakatakse keppima või nikkuma). Samuti väidab Veidemann, et obstsöönsused arvestatava kirjandusena saavutavad oma staatuse konteksti kaudu – mida rohkem eetilise normist üle astuda, seda enesestmõistetavamaks see muutub. Samas peavad tabud kirjanduses omama funktsiooni ja sümbolit ning lugeja peab mõistma, et obstsöönsused on midagi enam kui lihtsalt rõvetsemine. (Veidemann 1999) Võimalus luua kirjandusteos ükskõik mis teemal tõstis esile ka eesti kirjanduses transgressiivsuse mõiste, mis tähendab, et kirjandusteos puudutab teemasid, millest kirjutamist peetakse ebaesteetiliseks ja mille abil autor proovib kirjanduse kaudu tugevate liialdustega purustada mingit ühiskonnas olevat tabuteemat. Transgressiivne kirjandus kujutab teadlikult keeldudega reguleeritud nähtusi, rikkudes selle kujutusega ühiskondlikul tasemel aktsepteeritavaid käitumisnorme. See tähendab, et autori eesmärk on lugeja teadvusesse tuua tegelase transgressiivse käitumise abil mingi ühiskonnas kehtiv, kuid ometi varjatud konflikt või vastuolo (Kraavi 2016). Kender on „Iseseisvuspäeva“ puhul kavalal viisil suutnud seega astuda piirist üle, jättes lugejale esmapilgul mulje, et romaan on puhtalt kahe jõhkardi eluviis. Obstsöönsuste analüüsis kerkib romaanis jõuliselt esile hoopis peidetud vihjed religioonile, mis on seotud otseselt Kenderi enda maailmavaatega, mis viitab sellele, et maailma valitseb saatan (Kender 2015), kuid mida uskuda ei taheta.

Malle Pärn, endine näitleja ja teoloog, kes tegeleb nüüd publitsisti ja EKRE poliitikuna, on uudiste- ja arvamusportaalil Objektiiv väljendanud seisukohti obstsöonsuste kohta. Objektiiv on konservatiivne meedium, kus tegutsevad peamiselt inimesed, kelle jaoks on äärmiselt oluline mõelda selgelt ja esteetiliselt, olles mõjutamata peavoolumeediast. 2016. aastal avaldas Pärn Objektiivis arvamusartikli „Vähemusest, keda mitte keegi ei kaitse“. Pärn käis välja seisukoha, et ropendamine on muutunud liiga domineerivaks kultuuris ning ka kultuuriministritele kirjutatud kirjad ei aita asja muuta. Veel lisab Pärn, et ilukirjandus ei saa sisaldada ühtegi tabusõna, sest siis kaob selle esteetiline väärtus ning raamatud tuleks ära märgistada hoiatustega, et viisakad inimesed ei vaevuks kolekirjandusega end häirima. (Pärn 2016) Eelmainitud seisukoht Pärna poolt on väga julge, kuid tundub olevat liiga karmilt piiritletud. Arvestades asjaolu, et Pärn, kes on tegelenud ka usuteadusega, proovib seletada kultuuri murepunkti, siis ka piibel võib kuuluda kultuuri ning sisaldab ka teatud tabusõnu (vt ptk 1.1. Js 36: 12 näide). Tekib küsimus, kas piiblis leiduvad tabusõnad ei häiri viisakat inimest, või pakub muserdust ikkagi kolekirjandus oma obstsöonsuste ja vulgarismide rohkusega.

Samas portaalis on Pärn 2017. aastal juba veel jõulisemalt väitnud arvamusartiklis „Vaba inimene vastutab oma tegude eest“, et ropendamine kultuuris on vaimne sandistamine ja nõukogude aeg kaitses ning hoidis meie moraali kõrgel, see ongi see, mis aitas tegelikult eesti rahval säilida. Ropendamise seab Pärn ka madala iibe põhjuseks, kuna vaimuvalgust on vähe ja raha ning hetkemõnud ei ajenda naisi sünnitama. (Pärn 2017) Kuigi Pärna väide tundub olevat taaskord pisut liiga julge, on Kenderi „Iseseisvuspäevas“ ropendamine, seks ja raha peateemad, kuid ühelgi „Iseseisvuspäeva“ romaani tegelasel ei ole lapsi ega idüllilist pereelu, seega võib selle näite põhjal pidada paika Pärna mõte, et need kolm komponenti vähendavad pereloomise instinkti. Samuti väidab Pärn, et haritumad inimesed (haritus väljendub viisakuses) peaksid üle toimetama harimatu inimese trükise, et kaoks igasugune ropendamine (Pärn 2017). Kui sellist ranget meetodit rakendada, tekiks kolekirjanduse puhul probleem selles, et autor ja tema mõtted jääksid varju. Esile kerkiks seega vaid toimetaja ning esteetiline keel, mis omakorda ei täida esialgset autori seatud eesmärki. Pärna väide, et nõukogude aeg aitas moraali kõrgel hoida, võib küll pidada paika, kuid kultuuri, kirjanduse ja autori loominguga üle valitsevat tsensuuri ei saa pidada tegelikuks põhjuseks, miks eesti rahvas püsima jäi. Omad

mõjutused kindlasti Nõukogude Liidu lagunemisel ja Eesti Vabariigi taasiseseisvumisel kirjandusele olid, tekkis nii-öelda hetkeline peataolek, kuna tsensuur ja piirid kirjanduses ja kultuuris üldiselt kadusid ning piirideta postmodernism võimaldas autoritel luua kõike.

3. Ropendamine Kaur Kenderi „Iseseisvuspäevas“

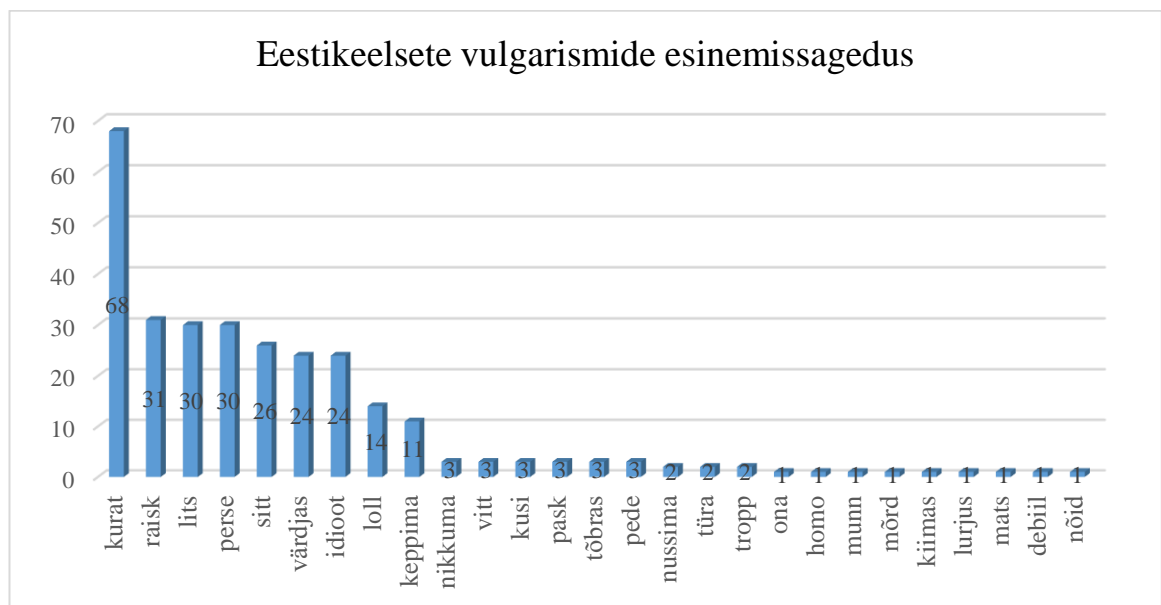
Siin peatükis kehtib endiselt EKSS-i definitsioon mõiste *vulgaarkeelend* ehk *vulgarism* kohta, mis ütleb, et vulgaarkeelend on labane või jäme sõna. Mõiste *obstsöönsus* on jõulisem, viidates roppusele, kuid töös koondub mõnel juhul mõiste *obstsöönsus* üldistavalt siiski mõiste *vulgaarkeelendid* alla. Eestikeelsed vandesõnad „Iseseisvuspäevas“ on seega üldistavalt vulgarismid, millest osa viitab selgelt obstsöönsusele (nt *vitt*) ning teine osa viitab vulgarismile kui halvustavale ja labasele sõnale, mis ei ole ropp (nt *mats*). Võõrkeelsed vandesõnad jagunevad romaanis pigem obstsöönsusteks. Nii eesti- kui ka võõrkeelsed vulgarismid on valitud kontekstist lähtuvalt. Näiteks võib tunduda, et sõna *homo* ei ole vulgarism, vaid lihtsalt lühend sõnast *homoseksualist*, kuid kontekst määrab ära, kas sõnakasutus omab näiteks sõimamisfunktsiooni, mis muudab ka sõna vulgaarseks. Järgnevad alapeatükid koosnevad vulgarismide analüüsist. Kolmas alapeatükk vaatleb lisaks ropendamisele ka muid tegelaste loomisvõtteid. Lisaks romaaninäidetele on alapeatükkides tsiteeritud ka Kenderit ning ka Juice Leskineni laulu „Eesti (On My Mind)“ refrääni, seega on paremaks eristamiseks romaaninäited nummerdatud ning eelnimetatud kaks tsiteeringut nummerdamata.

Obstsöönsuste jagamine eesti- ja võõrkeelsetesse rühmadesse toimus kriteeriumi alusel, mis lähtus väljaannetest „Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013“ ning „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (EKSS 2009). Sõna puudumisel ÕS-ist või EKSS-ist oli otsustuse tegemisel määravaks „Eesti slängi sõnaraamatu“ (Kaplinski, Vainola 2003) seletus otsitavale sõnale.

3.1. Eestikeelsete vulgarismide analüüs

Eestikeelsed sõnad on esitatud joonisel oma algvormis (nimetavas käändes või *ma*-tegevusnime vormis) ning see tähendab, et raamatus võib neid leida nii erinevates käänetes ja pööretes kui ka liitsõnade või sõnaühendite vormis, näiteks *sitapea*, *türade maa* jne. Analüüsiks on valitud eestikeelsete vulgarismide puhul kõigepealt sõnad, mis esinesid romaanis vähemalt kakskümmend korda. Sõnaliigilt enim varieerunud

obstsöonsuse puhul on koostatud ka eraldi joonis. Lisaks on analüüsitud vulgarisme, mille esinemissagedus on harv, kuid mille kasutus pakkus kontekstisiseselt huvitavaid nähtusi (nt paronüümid). Seega ei ole analüüsitud igat vulgaarkeelendit, kuid esinemissageduse näitamiseks on need siiski esitletud. (Joonis 1)

Joonis 1. Eestikeelsed vulgarismid teoses „Iseseisvuspäev“

Enim kordub vulgarismidest „Iseseisvuspäevas“ sõna *kurat* (68 korda), teisel kohal on *raisk* (31 korda), kolmandat ja neljandat kohta jagavad võrdselt *lits* ja *perse* (30 korda) ning seejärel viiendal kohal on kasutussageduse poolest sõna *sitt* (26 korda) ja kuuendat-seitsmendat kohta jagavad *vördjas* ja *idioot* (24 korda). (Joonis 1)

Kõige populaarsemaks osutunud kirumissõna *kurat* ei kuulu sõnana vulgarismide alla, kuid omab romaanis nii kõneakti, sõimamise kui ka emotsioonidega seotud funktsiooni ning lisaks veel ka religiooset teemat (kuratlik vandumine), mida vandumisel kasutatakse (vt ptk 1.2.), seega on õigustatud selle vulgaarkeelendite alla liigitamine. Matthias Johann Eisen viitab Jakob Hurdale, kes on seletanud sõna *kurat* tulekut ja arengut, mis algselt eestlaste esivanemate usundis ei omanud erilist rolli ega kandnud üldse kurjuse tähendust, vaid viitas vasakule poolele. Ristiusu tulekuga omandas *kurat* piibli kaudu eriliselt jõulise ja hirmsa tähenduse, seega sillutas riskiuse tee ka *kuradi* kujunemisele kirumissõnaks. (Eisen 1920)

Lähtudes Ljungi ropendamise tüpoloogiast (vt ptk 1.2.), on Kenderi teoses ropendamisel üksikut sõna vaadates esikohal seega religiooni teema, antud juhul kuratlik vandumine. Esinemissageduse poolest järgneb sõnale *kurat* sõna *raisk*, mille otsetähendus viitab suurema looma või linnu mädanevale korjusele. *raisk* on kujunenud iseseisvaks kirumissõnaks, mis ei pruugi enam viidata korjusele, kuid siiski esineb väga tihti sõna *raisk* sõnaga *kurat* ühes kontekstis, viidates millelegi väga halvale ja vastikule, nt:

1. *Mis kuradi hais see on? Kloor! Raisk, nagu kroonu sitamaja!* (Kender 1998: 111)

raisk on romaanis kasutuses peamiselt kirumissõnana ning seda ümbritseb üldjuhul kontekst, mis on seotud peategelase emotsioonide väljendamisega või kellegi/millegi sõimamisega. Sõimamisobjektiks on enamasti Karli elukaaslane Aive Simson, kelle välimust Karl jälestab ja kellega rääkides kasutab Karl sõna *raisk* suisa seitsmeteistkümnel korral, nt:

2. *Astun kapi juurde. Võtan kohvifiltrite paki ja teen akna vaikselt lahti. Viskan filtrid õue. Lõõn kapiukse kolksuga kinni. "Simson, raisk!" Simson ilmub lohisedes.* (Kender 1998: 43)

„Iseseisvuspäevras“ esineb sõna *lits* 30 korda. „Eesti slängi sõnaraamat“ annab sõnale *lits* järgmised seletused: 1) nimisõna, lõbunaine, prostituut, ka üldine kirumissõna naisterahva kohta; 2) adjektiiv, kergete elukommetega, liiderdama kalduv (nii naised kui mehed) (Kaplinski & Vainola 2003: 133–134).

Kuuel korral on romaanis moodustatud sõnast *lits* liitnimisõna (*litsimaja*), mis kannab otsest tähendust ja viitab kohale, kus tegutsevad prostituudid. Liitnimisõnana ilmneb kontekstist, et sõna *lits* kasutustähendused on nii tasu eest meestega magaja ning ka *lits* kui üldine kirumissõna naisterahva kohta. Peategelane Karl on maganud Jyrkki naisega ning pärast tüli klaarimist Karl väidab:

3. *Tungis muudkui peale ja röökis: "Poliisi!" ja "Äiti!" Ma panin talle kogemata šampapudeliga piki pead. Enesekaitse noh. See, et ma ta üle reelingu viskasin, oli ka enesekaitse. Ma ei taha kinni minna mingi põdra litsist naise pärast.* (Kender 1998: 124)

Kontekst ja eelnevad teadmised loost määravad, kas sõna *lits* on kasutuses nimisõnana või adjektiivina. Eelpool toodud näites on sõna *lits* adjektiivina esitatud, kuna Karl ei mõtle selle all litsi kui prostituuti, vaid kui üldist kirumissõna naise kohta, kes on lõtvade elukommetega ning petab oma meest. Ljung määratles ropendamise tüpoloogias (ptk 1.2.) prostitutsiooni teema ropendamisel teistest vähemtähtsamaks, kuid „Iseseisvuspäevas“ omab see teema nii esinemissageduse kui ka tähenduse poolest olulist rolli.

Sõna *perse* esineb romaanis samuti 30 korda. „Eesti slängi sõnaraamat“ annab nimisõnale *perse* erinevaid seletusi: 1) tagumik; 2) jama, halb olukord; 3) tugevdav/asendav sõna või kirumissõna; 4) püksitagumik. Sõna *perse* kasutatakse kolmandas vältes ka käändumatu sõnana: 1) kirumisväljendites (kuradile, ebahuvitatus teatud objekti suhtes, kedagi pikalt saates, suhet katkestades, hoolimatust väljendades, ka nõrdimus-, viha- või üllatushüüatust väljendades); 2) katki, rikutud olukorda sattuma, ebaõnnestuma, alla käima. (Kaplinski & Vainola 2003: 177–179)

Kuigi sõna *perse* esineb romaanis mitmel korral nõrdimushüüdena, vastab üheksal korral *perse* ESS-i järgi oma esmasele ja otsesele tähendusele ‘tagumik’, nt:

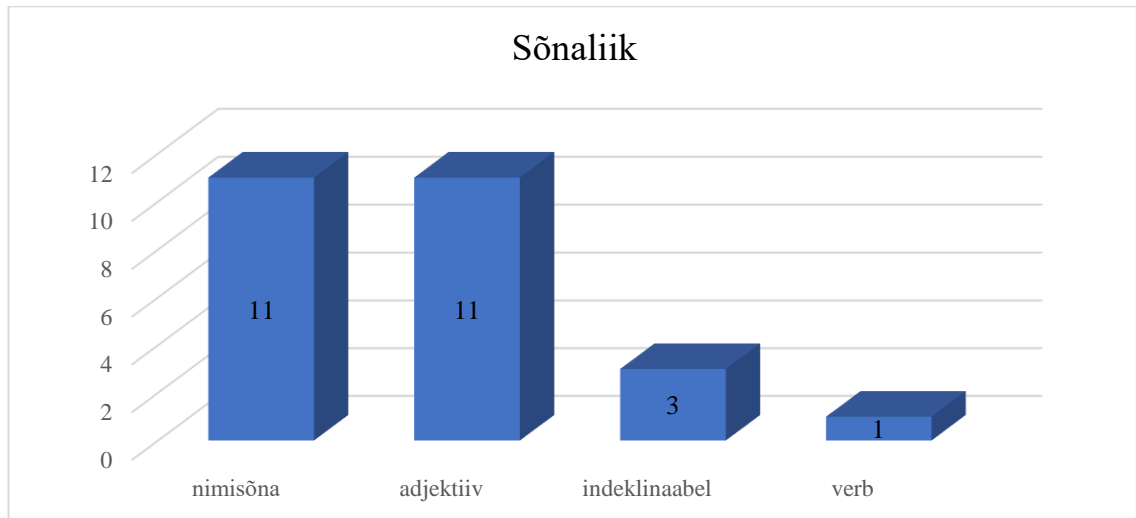
4. *Mul on tõendid, et ta ei kasutanud paberit. Ja ei pühkinud perset.* (Kender 1998: 112)

Ühel juhul on sõnast *perse* moodustatud liitsõna – *persetäis*, millele annab ESS seletuseks ‘suur hulk’. Liitsõna esimene osa omab seega tugevdavat funktsiooni, mis haakub ka kontekstiga, kus Marks räägib suurtest plaanidest, mis jõustuvad siis, kui Aive saab oma vanaisa maja tagasi:

5. *“Sinna üles? Kolmandal hakkad elama sina Karliga. Teil on seal persetäis tube. Tehke või kümme last.” Marks ei tea, mis ta räägib.* (Kender 1998: 131)

Eesti slängisõnaraamatus on sõnale *sitt* antud järgnevad selgitused, mille alusel on koostatud ka joonis 2: 1) käänduv sõna, mille esmane tähendus on roe, nimisõnana kasutatakse ka ülekantud tähenduses millegi kohta, mis on omaduselt halb või jama, ka ebameeldiva olukorra tähendus; 2) adjektiivina märgib *sitt* halba ja viletsat, kasutuses ka kirumissõnana (enamasti järeltäiendi e postatributiivi positsioonis); 3) indekliinaabel ehk

käändumatu noomen tähenduses *midagi* või *tuhkagi*, ka rõhutav sõna, mida kasutatakse vastupidise tõestamisel. (Kaplinski & Vainola 2003: 219–220)

Joonis 2. Obstsöönsuse *sitt* sõnaliigid, mis sisalduvad Kenderi teoses „Iseseisvuspäev“

Tüve *sitt* on kasutatud võrdselt nii nimisõnana kui ka adjektiivina – üksteist korda. Indeklinaabli ehk käändumatu sõnana esines *sitt* kolmel korral ja verbina vaid ühel korral. (Joonis 2) Sellise varieeruvuse tõttu on *sitt* ka sõnaliigilt kõige mitmekülgsem obstsöönsus tolles romaanis. Nimisõnana esinev *sitt* jaguneb liht- ja liitnimisõnadeks, lisaks sisaldab tekst nii otseses kui ka ülekantud tähenduses toda nimisõna. Järgnevad tekstinäited on illustreerimaks sõnaliigi joonist. Liitnimisõnana ning esmases tähenduses sõna *sitt*, mis viitab konkreetselt roojale:

6. "Sest *sitt* tähendab raha. Rahamehed näevad *sitta* unes. *Sitta!*" Marks naerab. (Kender 1998: 34)

Samas on *sitt* kasutusel ka nii liht- kui ka liitnimisõnana ülekantud tähenduses:

7. Mina nimelt teadsin täie kindlusega, et kogu Universumis oleva *sita* olen mina kokku keeranud. (Kender 1998: 7);
8. Tiina pilgutab vastu. Ma meeldin talle räigelt. Muidugi, mingi sitapea ei jaksaks ju *Virus* tuba võtta. (Kender 1998: 28)

Adjektiivina kasutatud *sitt* märgib tekstis peamiselt omaduselt halba ja viletsat (nii inimesed kui ka olukorrad), kuid on mitmel pool kasutusel ka kirumissõnana, mis esineb postatributiivselt. Tüvi *sitt* tähenduses vilets/halb:

9. *Muidugi helistame ja ütleme, et te olite sitad... Mida te jutustate... kasige õue! Mis külm! Tellige siit takso ja oodake õues...* (Kender 1998: 71);

ning sõna *sitt* kasutus postatributiivselt:

10. *“Sina, sitt, kuula, saad aru?” Jälle ta ohkab. “Ja pane pipart... ei, musta pipart, ma ei söö punast, sa tead ju!”* (Kender 1998: 15)

Indeklinaablina ehk muutumatu sõnana esineb *sitt* „Iseseisvuspäevas“ kolmel korral, olles igal korral tähenduses *midagi/tuhkagi*, nt:

11. *Huvitav, kus ma eile põlvili kuse sisse kukkusin? Koju tulles? Kusun ja ei seismud püsti? Kusun põlvili? Nuta või naera. Mitte sittagi ei mäleta.* (Kender 1998: 94)

Verbina on kasutatud sõna *sitt* vaid ühe korra ja kontekstist selgub, et ka otseses tähenduses:

12. *“Joo... lahjaksi... Suomi... muistot...” Ma tahaks Jyrki, poliisi ja Soome peale sittuda.* (Kender 1998: 119)

Peale sõna *sitt* leidub tekstis veel sõnu, mille otsene tähendus viitaksid roojale, kuid jällegi on märgata teatud metafoorsust. Sõna *pask* esines teoses vaid kolmel korral, kuid kahel korral selle sõna kaudu on loodud assotsiatsioon, mis viitab paronüümiale, nt:

13. *Hakkan talle vastu sammuma. Vaatan oma auto taguotsa. Üks tuli ei põle. Koputan jalaga. Tuli süttib. Naeratan mendile. Seepärast nad mu kinni pidasidki? Ment naeratab tahtmatult vastu! Hea algus! Mis ta ütles, et ta nimi on? Miilitsaseersant Pask? Pask?! Ei, vist Kask. Muidugi... dokumendid.* (Kender 1998: 54)

„Eesti slängi sõnaraamat“ on andnud sõnale *pask* mitu seletust: 1) roe; 2) nimisõna, midagi ebameeldivat, vastikut, halba; 3) adjektiiv, ebameeldiv, vilets, halb; 4) nimisõna, inimese kohta: saamatu, mannetu, argpükslik (Kaplinski & Vainola 2003: 172). Teades

Karli kuritegelikku eluviisi, lubade puudumist ja suhtumist politseisse, saab sellise sõnamängu selgelt seostada temas tekkiva ebameeldiva tundega, kui kohtub politseiga. Politseiniku perekonnanimi on juhuslikult Kask, kuid Karlil tekib automaatselt assotsiatsioon sõnade *kask* ja *pask* vahel, mis on kõlalt sarnased sõnad, kuid Karli suhtumisest politseisse lähtuvalt kerkib teadvusesse kohe halvim nimevariant.

Sõna *värdjas* on romaanis kasutatud 24 korda. *värdjas* omab romaanis peamiselt sõimusõna funktsiooni ning on suunatud kas Aivele, parmule või Jyrkkile. EKSS annab sõna *värdjas* esmaseks seletuseks järgneva: 1) ebard, eemaletõukava välimusega olend, monstrum. Arvestades Karli ilmekaid kirjeldusesi nende kolme tegelase välimusest – Aivet peab ta paksuks ja jõledaks vanaeideks, Jyrkki on räpane ja haisev, parm on rippuva lilla nina ja kollaste takkus juustega, – on sõna *värdjas* seoses sõimatava välimusega. Sõnal *värdjas* lisaks sõimamisfunktsioonile ka teine funktsioon – Ljungi funktsioonide liigituse järgi (ptk 1.2.) on see soov midagi eriliselt rõhutada, nt:

14. *Vaataks videot? Ei viitis. Ja mul on koht. Ja naine. Kuradi naine. Vana värdjas. Just: va-na ja vänd-jas. Lükkan ta voodist maha.* (Kender 1998: 14)

Sõna *idioot* esines romaanis samuti 24 korda. EKSS pakub esmaseks tähenduseks meditsiinilise mõiste nõrgamõistusliku inimese kohta, kuid esitab ka kirumissõnana kasutatava variandi. Romaanis kannab sõna *idioot* sõimusõna funktsiooni, kuid ühel juhul on esitatud ka mõttekäik sõna enda üle, nt:

15. *“Jaa-jaa, juba mõistsin.” Huvitav, kas ta peab mind idioodiks? Kas ma pean ennast idioodiks? Kas ma olen idioot, sest ma ei pea ennast idioodiks? Kas idioot on idioot, sest teised ütlevad, et ta on idioot, või seepärast on ta idioot, sest ta peab ennast idioodiks, kui teised ütlevad, et ta on idioot.* (Kender 1998: 19)

Sõna *vitt* on romaanis kasutusel kolm korda. Järgnevas näites on Karl ja Marks tellinud endale litsid, kes olid kehvad ning Marks lubab nüüd helistada uude kohta, et tellida paremad prostituudid. Lõigust kerkivad esile sõnad *türade maa* ja *vitt*, mis võivad tunduda ebamäärase tähendusega kirumissõnadena, kuid võib oletada, et need obskürsused on tugevalt seotud Karli pettumusega, kui saab teada, et Moonika on ka prostituut:

16. *Marks, mis teisest kohast? Kuhu sa helistad? Kust kohast? Seal on paremad... Kes seal on!? Moonika! Moonika! Mis ta seal... ai raisk... ei midagi ei ole... Palju? Kakskümmend taala tund?! Türade maa... ei midagi... ma vist olen talle kõigi kingitustega kokku iga kord kümnekordset tasu maksnud... vitt... No kutsu muidugi... mis see paarkend taala enam... Mida sa hirnud?* (Kender 1998: 71)

Karl on eelnevalt Moonikaga privaatselt kohtunud ja talle kalleid kingitusi teinud ning maininud, et Moonika paitus toob rahu hinge (Kender 1998: 65). Samuti on Karl teinud Marksile vihjeid, et kõik naised võib-olla ei ole ühtmoodi ega aja rikkaid mehi taga. Jääb mulje, nagu Karl oleks lausa armunud Moonikasse (Kender 1998: 55–56). Karli peidetud tunded võisid roppustena vallanduda mõistmises, et Moonika on prostituut, ning seetõttu saab omistada väljenditele *türade maa* ja *vitt* seose kõneleja negatiivsete emotsioonide väljendamisega, mida ta üritab Marksi ees kompenseerida eitamisfraasidega (nt *ei midagi*).

Sõnad *mats* ja *nõid* tunduvad teiste vulgaarsuste kõrval nõrgemad, kuid nad omavad kontekstis negatiivset emotsiooni väljendavat funktsiooni. Kuigi sõna *mats* (17. näide) on ainuke vulgaarsus, mida Karl romaani vältel kasutab oma kaaslase Marksi kohta, on vastukaaluks vestlustes Aivega kasutatud rohkelt sõimusõnu ning *nõid* (18. näide) on nendest üks leebemaid, nt:

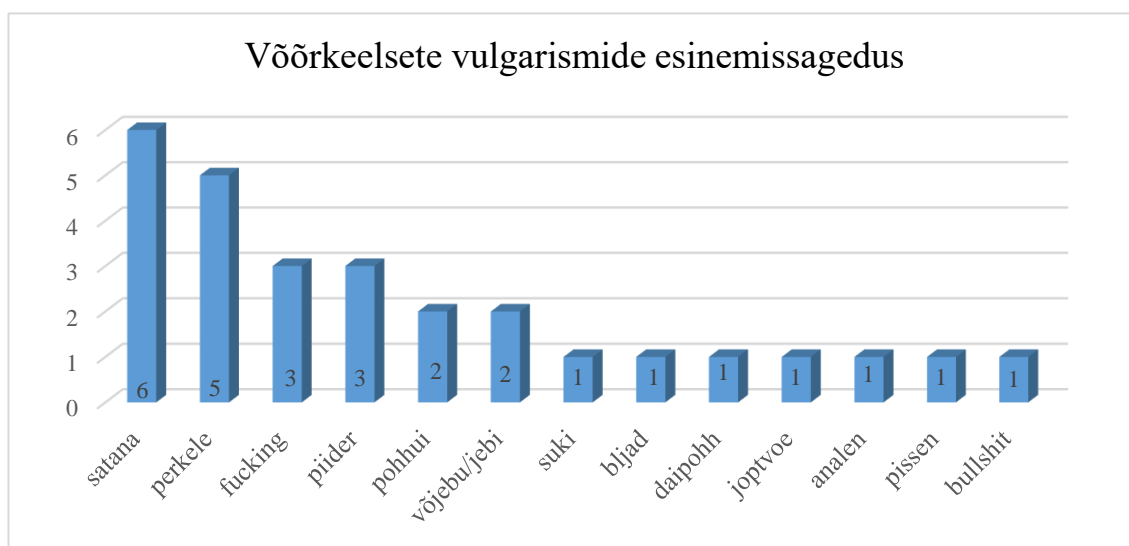
17. *Marks hakkas veel kõvema häälega naerma. Mul oli väga piinlik. Täitsa mats. Loeb raamatukogus kitsedest ja siis mökitab nii kõvasti, et kõik mäletsejad on endast välja.* (Kender 1998: 24)

18. *“Karl! Ära jää sinna pooleks tunniks. Ma tahan ka,” Simson kähiseb kauguses. “Mine käi naabrite juures.” No on nõid. Ei lase peldikus ka istuda.* (Kender 1998: 25)

Kender on „Iseseisvuspäevas“ kasutanud ropendamisel peamiselt nimisõnu. Leidub ka adjektive, indekliinaableid ja verbe, kuid need jäävad alla nimisõnalisele ropendamisele. Paljud obstsöönsused omavad eesmärki, kuid on ka neid, mis täidavad nii-öelda asesõna funktsiooni. Esimestel lehekülgedel võib obstsöönsus mõjuda häirivalt, kuid romaani edenedes nende rohkus kaotab esialgse šokiefekti.

3.2. Võõrkeelsete obstsöönsuste analüüs

Lisaks eestikeelsetele sõimusõnadele ja roppustele on romaanis kasutatud ka inglisis-, soome-, saksa- ja venekeelseid vulgaarkeelendeid (Joonis 3). Sõnad on esindatud sellises vormis ja kirjpildis, nagu need on raamatus. Eesmärk on näidata nii sõnade algkuju, eestikeelset tähendust ja ka kasutuskonteksti, seega on võõrkeelsete obstsöönsuste puhul analüüsitud lähemalt kõiki sõnu, mis on kantud joonisele. (Joonis 3)

Joonis 3. Võõrkeelsete vulgarismide esinemissagedus „Iseseisvuspäevas“

Soomekeelne *saatana* on romaanis kasutusel vormis *satana*, tähendades ‘kurat’ ning esineb enim võõrkeelsetest vulgarismidest – kuus korda. Soomekeelne vandesõna *perkele* ehk samuti ‘kurat’ esineb romaanis viis korda. Seega on soomekeelseid obstsöönsusi kokku kasutatud 11 korda, arvuliselt on see võrdne venekeelsete obstsöönsuste esinemissagedusega. Inglisekeelsed vulgarismid on võrreldes teiste keelte sõnavaraga seega vähemuses. Soomekeelsete vägisõnade kasutust esineb vaid siis, kui peategelane Karl on Rootsist Soome teel või juba tegutseb Soomes, samuti lõppeb soomekeelne vandumine hetkel, kui peategelane saadetakse Soomest välja ja antakse viieaastane viisakeeld.

Inglisekeelne väljend *fucking* esineb romaanis kolmel korral, ühel korral neist on kirjpilt *fuking*, ning tähendus on sellel ‘kurat; kuradi’. Sõna *bullshit* tähendab otsetõlkes ‘jama ehk pask’. Kuigi „Iseseisvuspäev“ ilmus taasiseseisvunud Eesti ajal, mil vene keele mõjud ei olnud enam nii jõulised kui varem, on üllatav, et peale *fucking*’i ja *bullshit*’i

muid ingliskeelseid ropendamiseks kasutatavaid sõnu romaanis ei leidu. Romaani sündmustiku toimumisaega arvestades (1990. aastate algus) võiks olla see just periood, kus hakkab tekkima soov välja paista inglise keele oskusega. Ingliskeelsete vulgaarkeelendite vähesus võiks olla seletatav järgneva tekstinäitega:

19. *“Ma hakkab õppima keeli,” räägin. /... / Mu inglise keel on päev-päevalt parem. “Inglise keel on põhiline. Igal pool räägitakse inglise keelt. Vaata filme. Kõik on inglise keeles. Või vene. Ma pole ühtegi normaalset filmi näinud, mis oleks mingis muus keeles. Ja äri. Ma olen teinud äri isegi sakslastega. Kõik nad räägivad inglise keelt. Ja raamatud. Meil Eestis oli raamatukogus kolm raamatut, mis rääkisid seksist. Aga siin Härnosandis on 300! Kõik inglise keeles. Saad aru?” Tüdruk saab aru. (Kender 1998: 86)*

Minategelane teadvustab, et on nüüd on vaja hakata õppima keeli. Peategelase inglise keele oskamatus võib olla põhjus, miks leidub romaanis ingliskeelsetest vulgarismidest rohkem soome ja vene keele obstsöönsusi. Arvestades kirjaniku võtet keele kaudu tegelasi luua, võib järeldada, et autor vihjab üsna täpselt mingile kindlale tüübile, kes ei ole vaid kirjanduslik sünnitis, vaid sellele ajale omane ja täiesti realistlik inimrühm.

„Iseseisvuspäevas“ pornofilmidesse modelle palkav sakslane kategoriseerib naised selle järgi, millistes filmides nad on nõus osalema, sealhulgas kõlavad sõnad *pissen* ja *analen* (Kender 1998: 17). Kuigi sõnale *pissen* leiab saksa-eesti sõnaraamatus seletuse ‘pissima’, siis sõna *analen* vormile konkreetset vastet ei leia. Võib oletada, et peategelane Karl tuletas sõna *pissen* järgi ka *analen* (originaalsõna *anal*). Jääb siiski kahtlus, kas need on ikka saksakeelsed sõnad, kuna inglise keeles omavad samad sõnad sarnast kuju (*piss* ja *anal*), lisaks mainib Karl hiljem, et isegi sakslane rääkis inglise keeles (vt näide 19).

Ljung (2011: 120–121) on öelnud, et äärmiselt populaarne on erinevates keeltes ema-teemalised ropendamised, kuid toob ka välja, et näiteks eesti keeles ei ole selline ropendamisviis märkimisväärsel kohal. Küll aga on Kender esitanud „Iseseisvuspäevas“ ema-teemalise ropendamisviisi, kuid raamatus toimub see vene kasarmus ja on esitatud vene keeles:

20. *Ja vaatab garaazhi uste poole, sest sealt kostab äkki kolkimist ja kõva kisa: "Ei võ, joptvoe... atkrõvaite dveri... ja vas vseh, bljad... võjebu... suki... Nu atkrõvaite dveri... kazlõõ..."* (Kender 1998: 68)

Näites esineva *joptvoe* originaalvariant on *jop tvoju mat* (vene transkriptsioonis *ѣб мою мать*) ehk 'niku oma ema', venekeelne variant on teisenenud ka vene keeles mõnikord kaudsesse tähendusesse, kandes tähendust 'kurat võtku'. Arvestades fraasi pooleli jätmist ja olukorda, on tõenäolisem, et *joptvoe* on siin näites 'kurat võtku' tähenduses. Samas näites kasutatakse ka sõna *bljad* (vn. *блядь*) ehk 'lits, lirva', kuid *bljad* on kasutuses ka tähenduses 'kurat küll/võtku'. Lisaks koosneb vandumisfraas sõnadest *võjebu* (vn. *ебать* → *выебать*) tähenduses 'läbi keppima' ning *suki* (vn. *сuka*), otsetõlkes 'lits/litsid'. Kontekstist selgub, et *joptvoe* ja *bljad* on pigem kasutuses kaudses tähenduses fraasina 'kurat küll', kuid samas sõnad *võjebu* ja *suki* tunduvad kandvat otsest tähendust ehk 'kepin teid läbi, lirvad'.

Romaanis sisaldus korduvalt sõna *pajubu*, mis ei ole kantud joonisele 3, kuid arvatavasti on samuti tuletatud venekeelsest algvormist *ебать* → *ноебать* (*pajubu* ehk *pajebu* ehk *ноебы* 'hakkan keppima') nagu ka eelnevalt *võjebu* kohta mainisin. Joonisele jäi *pajubu* kandmata, kuna romaanis oli esitatud see hüüdnimena:

21. „*No mul on siin üks Pajubu, igavene pätt, paneme ta kolmeks päevaks...*” alustas ohvitser. (Kender 1998: 23)

Siingi võib oletada sõnamängu ja mõelda otsese tähenduse peale. Karli perekonnanimi on Pajupuu ja Pajubuks kutsuvad teda sõjaväes temast autoriteetsemad isikud, see manipulatsioon sõnadega võib vene keelt mitte oskava lugeja jaoks varju jääda. Arvestades Karli saatust ja staatust, kes on üsna saamatu ja lähtub oma elus vaid esmastest instinktidesse, oleks selline varjatud nimekuju nii tähenduselt kui vormilt asjakohane. Erinevate keelte puhul lingvistiline ja meisterlik mäng sõna tüve kaudu on Kaur Kenderi puhul arvestatav, sellele on vihjanud ta kolm aastat pärast „Iseseisvuspäeva“ ilumist Eesti Päevalehe artiklis, milles kirjutas mitmekeelsuse vajalikkusest:

Ainult eesti keeles lugemist ja ainult eestikeelses kultuuris elamist on kõige õigem võrrelda totaalse kroonilise nohuga. /... / Huvitav keel, kas pole? "Armumäine",

"armastus" ja "armistamine" on samast tüvest. "Ljubov" ja "love" on hoopis vähem vägivaldsed. (Kender 2001)

Vene keelest on pärit ka sõnad *piider*, *pohhui* ja *daipohh*. Sõna *piider* (vn. *nudap*) on suulises kasutuses omandanud üsna neutraalse tähenduse, mida kasutatakse tihti rumala inimese märkimiseks, kuid selle tegelik tähendus on 'pede' ehk 'homoseksuaalne mees'. Kender on kasutanud sõna *piider* tüüptegelase Karli kõnes, kui ta viibib Rootsis või Soomes. Karli viited *piidritele* võivad olla seoses sellega, et Rootsis ega Soomes olles pole õnnestunud tal veel ühegi naisega magada:

22. Tegelikult olen õnnelik. Saab siit piidrite maalt minema. Kui Marks küsib, et kas keppisin, siis ütlen nii, nagu oli. Ei. Siis ta naerab ja küsib miks? Parema istu, ütlen ma talle. Ta istub. Saad aru, Rootsis on kõik homod. Kõik! Kui raske mul oli...
(Kender 1998: 96)

Vene päritolu sõna *pohhui* (vn. *noxyū*) tähendab otsetõlkes 'munnini', kuid eestikeelses (ja ka venekeelses) kasutuses on sõna omandanud pigem tähenduseks 'ükskõik':

23. Jyrki niutsus. Terve tee pangani ta nuttis ja palus, et ma suitsu ei teeks. Et ta riided süttivad. Mul oli pohhui. (Kender 1998: 113)

Sõna *daipohh* on kasutus venekeelsest ühendist *dai boh* (vn. *daŭ boz*), mille otsetähendus on 'annaks jumal', kuid Kenderi puhul on vastuvõetav sõnamäng ja kui lähtuda tema motost, et saatan valitseb maailma, siis on taoline kasutus aktsepteeritav pigem vulgarismina, nagu seda on tehtud Joonis 3.

Romaanis kasutatavad võõrkeelsed roppused annavad põhjust käsitleda ka terminit *koodivahetus*. Artiklis „Koodivahetus ja eesti keeleteadus“ viitab Anna Verschik, et koodivahetus on enama kui ühe keelevariandi kasutus kõneleja poolt ühe vestluse raames, samuti võib koodivahetus jääda kõnelejale endale märkamatuks ja selle kasutus ei ole alati tahtlik ega teadvustatud (Verschik 2002: 286, 292). Tüüpilist koodivahetajat iseloomustavad sotsilingvistilised jooned on: 1) noorus; 2) vähemuse liige; 3) madalam sotsiaalne klass; 4) grupisisesele tugev rahvuslik identiteet; 5) mitmekeelne sotsiaalne taust. (Verschik 2004: 42, viidatud Franceschini „The Notion of Code in Linguistics“: 53–54, 57)

Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev“ on rohkelt koodivahetuse näiteid, kuid siinkohal piirdun näitega, mis sisaldab endas ka vandesõnu:

24. *Ainult viisakeeld! Viisakeeld! Ja nad panevad mind veel täna laeva peale! Eesti, Eesti, kuradima Eesti, ma tahan sinna saada... Ma ei taha viiskymmend vuotta Soome tulla. Per-ke-le. Sa-ta-na.* (Kender 1998: 119)

Eeltoodud tekstinäide omab konteksti, kus peategelane saadetakse Soomest välja ja pannakse peale viisakeeld viieks aastaks. Eelnevalt on ka selgunud, et peategelane Karl igatseb irooniliselt kodumaa järele. Seega omab Karl peaaegu kõiki sotsiolingvistilisi jooni, mis iseloomustavad ühte koodivahetajat – antud piirkonnas vähemuse liige (eestlane Soomes), kuulub madalamasse sotsiaalsesse klassi (varastab, on mustatöö tegija) ning omab tugevat rahvuslikku identiteeti (küll läbi iroonia). Samuti võib eelneva koodivahetamise näitena toodud lõik viidata tsiteeringule Juice Leskineni 1983. aastal kirjutatud laulule „Eesti“, mille soomekeelne fraas kõlab järgmisel viisil:

Eesti, Eesti, Eesti! Kaipaan sinne perkeleesti

(Onko Viro kirosana? ...tana!)

Eesti, Eesti, Eesti! Sinne tahdon vain

Eesti, Eesti, Eesti! Kaipaan sinne perkeleesti

Eesti, Eesti, Eesti! On my mind! (Leskinen 1983)

3.3. Tegelaste loomisvõtted romaanis „Iseseisvuspäev“

„Iseseisvuspäev“ ei ole esmapilgul läbi näha, kas tegelaste obstsöönne keelekasutus on juhuslik kirjaniku looming, või on kirjanik pigem kirjeldanud ühiskonnale omaseid stereotüüpe ja kirjutanud need romaani ümber, püüdes samal ajal luua sõnamängu. „Iseseisvuspäeva“ peategelast Karli võiks nimetada pigem tüübiks kui tegelaseks – 90ndate alguses (sala)kaubandusega tegelev mees, kelle minevik koosneb ülepaisutatud meenutustest vene kasarmus ning keda rahuldavad vaid viin, litsid ja raha. Karl, olles üheplaaniline ja esindades kriminaalse taustaga sotsiaalset gruppi, ei vasta klassikalisele romaanikangelasele. Karli jõhkra käitumise ja ropu keelekasutuse tagant inimlikkust ei paista ning temas ei toimu arengut. Kuigi Karl arvab end kuuluvat ühiskondlikku eliiti,

on ta tegelikult üsna asjatu ärpleja, kelle ettevõtmisi saadab pidev ebaõnnestumine ning iga tulu kulub viinale ja litsidele.

Põhiliseks ropendajaks romaani vältel on Karl. Jõuliselt tungib ropendamine esile, kui ta suhtleb oma elukaaslase Aive Simsoniga või kui Karl on purjus / pohmakaeelses seisundis. Ljungi pakutud ropendamise funktsioonidest (ptk 1.2.) on kõige omasem Karlile sõimamisfunktsioon. Aivega suheldes kasutab Karl (näide 23) rängalt solvavaid obstsöönsusi, samal ajal kui Marks ei ropenda ega kasuta vulgaarsuseid Aivega rääkides kunagi (näide 24):

25. *Simson vaatab mind. Kuradi mõrd on ta ikka. "Simson, su perse ripub, põsed on loppis ja sa ei oska oma mehe silmist lugeda, mida ta tahab. Mille pärast sa arvad, peaks keegi suga koos elama?* (Kender 1998: 15)

26. *"See on ikka raudselt meisterkoka tunnus, kui isegi öösel kell kaks sellise prae suudad teha!" Marks tõstab juurde. Mida ta kiidab sellest Simsonist. "Kaua sa, Aive, juba Virus töötad?" Marks ütleb "Aive".* (Kender 1998: 42)

Lisaks roppustele kasutab Karl väljendeid, mis olemuselt ei pruugi olla vulgaarsed, kuid omandavad obstsöönse tähenduse ümbritseva konteksti kaudu, nt:

27. *Istun laua taha ja vaatan, kuidas ta ulgudes põrandat koristab. Vana vördjas. Kole öösärk. Tõmban endal aluspüksid alla. "Tule, Simson. Ime."* (Kender 1998: 15)

Kender on „Iseseisvuspäevas“ kirjeldanud Karli välimust, mis sarnaneb Kenderi enda välimusega, seega võib lugeja ekslikult samastada autorit kui reaalsust isiksust tüüptegelase Karl Pajupuuga. Üldjuhul loob Kender obstsöönside abil tegelasi ja neile omast arrogantsust, kuid järgneva näite puhul teeb ta seda ka välimuse kirjeldusega:

28. *Ma pole pätt. Jyrki arvas, et olen. Algul oli rõõmus. Vedas mind iga oma sõbra juurde ja ütles, et näed, eestlane, virolane, ja kui keegi mulle võlgu jääb, tuleb mees ja annab lõuga. Kõik kartsid. Ma olen ju kole ka. Kiilakas ja tugev ja pikk.* (Kender 1998: 113)

Siinkohal on paslik mõelda Roland Barthesi idee autor surmast, kuna kirjeldus tegelase Karl Pajupuu välimusest vastab täpselt autori välimusele ning lugeja jaoks tõuseb esiplaanile romaani autor, keda hakatakse samastama romaani tegelasega. Kui lugeja on autoriusku, siis asetab ta autori koos raamatuga ühele tasandile, mis tähendab kirjandusteose jaoks aga ühte ja lõplikku seletust ning kirjutise sulgumist (Barthes 2002: 123). „Iseseisvuspäeva“ puhul jääb ebaselgeks, kas Kender loob Karli iseloomustava välimuse enda põhjal, seostades sellega ka enda isiksust Karl Pajupuuga, või on Karli välimuse kirjeldus lihtsalt lugeja eksitaja ja provokatiivne võte, mis aitab romaani tegelast reaalsemaks muuta. Kui autor ja romaan eemaldada Barthesi idee järgi teineteisest, siis „Iseseisvuspäeva“ puhul ei kerkiks esile provokatiivsus ja intrigeerivus, mis oli ilmselt autori üks eesmärk, kui asetas romaani iseenda välimusega identse kirjelduse. Kinnitamaks, et Kenderit ei saa romaanist lahutada, on ta 1999. aastal Jan Kausiga kohtudes lükanud ümber barthesliku mõtte autori surmast ja väidab, et tema on Autor (Kaus 1999).

Karli ümbritsev kontekst loob elava ettekujutuse täielikust jõhkardist – Kender on lisaks Karli negatiivsele käitumisele ühiskonnas ning ropule keelekasutusele suutnud luua Karlile ka sobiva perekonnanime. Eelmises alapeatükis (ptk 3.2.) mainitud Pajupuu variant *Pajubu*, mida kasutati vene kroonus Pajupuu asemel, omab konteksti ka eesti keeles. 2013. aastal Urmas Vadi raadiosaates „Kohustuslik kirjandus“ on Janek Kraavi vihjanud, et peategelase perekonnanimi Pajupuu võib tähistada nii-öelda puude umbrohtu (Vadi 2013). Paju eluvorm on enamjaolt põõsas, mis on tundlik kaastaimede suhtes, kuid ometi vapralt evolutsiooni käigus püsima jäänud. 2006. aastal valiti paju aasta puuks ning populaarteaduslikus ajakirjas Eesti Loodus avaldas folklorist Mall Hiimäe Võnnu kihelkonna muistendi paju kohta, mille kohaselt peab paju igavesti mööda maad roomama, sest ta ei andnud Jeesusele varju. Paju juured on aga kõveraks jäänud seetõttu, et nendel trampis saatan. Samuti mainib Hiimäe, et ka teised Euroopa rahvad peavad paju kurjaga seotuks ning vanu harali pajupuid peetakse enesetapja puuks, kuna tegemist on puuga, kus Juudas end üles poos. (Hiimäe 2006) Siinkohal võib oletada, et Kender on kasutanud varjatud metafoorina paju tekkemuistendit ja religiooset vihjet, mis viitab taaskord autori enda vaatepunktile, et maailma valitseb saatan. Karl Pajupuu enesehävituslik eluviis haakub samuti kurjuse motiiviga. Religiooni motiiv nii tegelaste

loomisel kui ka vulgarismide kasutusel tundub seega omavat suuremat rolli „Iseseisvuspäev“, kui esmalugemisel paistab.

Romaan „Iseseisvuspäev“ sisaldab Karli ja Marksi vahelist dialoogi, kus arutlevad selle üle, kuidas saada raha Hansult, kes neid pettis ja rahast ilma jättis. Dialoog kõlab järgmisel viisil:

29. *“Mida siis sinu arust Hansuga teha tuleks?” küsis Marks.*

“Ma ei tea... saata mingid kandidid... Nad ju käivad Saksas autosid toomas ja...”

“Ei, ma küsin, kuidas meie raha saame,” katkestas mind Marks.

“No nii saamegi, kandidid võtavad Hansult ära ja...” /... /

“Ei pannud ja nad ei peksnud. Ok, vaata, kandidid mõtlevad nii: Hans on petnud Marksi. Marks ise Hansust jagu ei saa ja kutsub Ivani. Ivan saab Hansust jagu ja võtab talt raha ära. Miks nüüd Ivan peaks raha andma Marksile, kes on kõige nõrgem? Isegi nõrgem kui Hans, kellest Ivan lihtsalt jagu sai. Parem läheb Ivan Marksi juurde ja võtab talt ka kõik ära. Marks on ju nõrgem kui Hans ja seega Ivanile veel lihtsam saak.” (Kender 1998: 24–25)

Dialoogist selgub, et Karl ja Marks ei olegi nii karmid mehed, sest nad ei saa jagu mehest, kes neid pettis. Kuigi romaani arenedes kerkivad esile Karli sooritatud vargused ja tapatööd, võivad need olla lihtsalt intrigeerivad ja provokatiivsed võtted, nagu oli seda Karl Pajupuule omistatud välimuse kirjeldus.

Peategelase sõbra Marksi kõnes kohtab samuti vihjeid religioonile, näiteks kõnelejate vestlus karupoeg Puhhi anekdoodi üle, mida Marks peab üheks vanimaks anekdoodiks:

30. *“Anekdoot Piiblist?” Ma hakkasin veel rohkem naerma.*

“Oled Piiblit lugenud?”

Kõõksusin, et ei ole, ja lubasin, et loen, kui seal on anekdoodid.

“Vaata, seal on lugu, kus Aabram saab käsu oma poeg ohverdada. Lähevad siis koos ohverdamiskoha poole. “Isa?” küsib poeg. “Siin ma olen, mu poeg,” vastab isa. “Isa, siin on meie lõkkepuud, aga kus on meie ohvriloom?” – “Küll Jumal ise endale ohvrilooma valib,” vastab Aabram ja patsutab poega.” Marks naeris

südamest. Ma ei saanud aru, miks ta Piiblit loeb. Ta ei öelnud ka. (Kender 1998: 13)

Seesama Aabrami ja tema poja lugu jääb läbivaks ka romaanis edaspidi (kitsesarvedega kauplemisel), seega on põhjust arvata, et Kender on teadlikult oma romaani sisse põiminud lisaks selgetele religiooni motiividele ka varjatud motiive religioonist.

Marks on nimelt see, kes pakub välja pidevalt uusi ideid äri tegemiseks. Seekord pakub ta välja kitseäri saigakkidega (*Saiga tatarica* ehk saiga antiloop), kes on äärmiselt ohustatud liik:

31. *“Oota! Vaata, selle kitse nimi on saigakk. Ta ise pole suurt rohkem väärt kui iga keskmine lammas. Aga temas on potentsiaal, mis võib meile kena kopika sisse tuua.”*

Marks tahab mingit veolooma läände müüa? (Kender 1998: 40)

Hiinas on alates 1960. aastatest saiga antiloobid välja surnud (Lee 2012), ning Hongkong on koht, kuhu Marks plaanib saiga antiloopide sarvi rahateenimiseks saata. Siinkohal kerkib esile ühiskonna-, poliitika- ja majandusteadlase ning kommunismi looja Karl Heinrich Marxi kapitalismikriitika – kasumi eest peab võitlema ja ellu jääb vaid tugevam. Karl ja Marks on kapitalistliku ühiskonna kõige madalam kiht, tööjõud, kellega ekspluateeritakse ning kogu kasumi võtab endale keegi teine ehk kapitalist, ning Karl ja Marks ise saavad tehtud töö eest madalaima tasu või jäävad üldse tasust ilma. Romaani arenedes hakkab kehtima jõulisemalt idee, et ellu jääb tugevaim. Seda markeerib Karli ja Marksi järjest jõhkram käitumine ühiskonnas – hakatakse varastama, autosid põletama ja tapma.

Kuigi Kender on kasutanud „Iseseisvuspäevas“ rohkelt obstsöönsusi, ei ole need sisulises mõttes vänged. Inglisekeelsed vulgaarkeelendid on praegusaja kontekstis leebed, samuti on see ka soomekeelsete puhul. Venekeelsed obstsöönsused on otsetähenduses jõulisemad, kuid antud näidetes annab neid tõlkida leebemalt, ilma et sisu sellest muutuks (nt *bljat* tähendab kontekstist lähtuvalt pigem ‘kurat’, mitte ‘lits’). Võõrkeeles ropendamine tundub vähendavat sõna tähendust, kuna vahele astub koodivahetus ja (eriti noor) lugeja ei pruugi teada, mis on näiteks sõnade *bljad* või *võjebat* otsene tähendus.

Obstsöönsuse šokeerivust ja jõudu vähendab ka selle kasutustihedus – tihe kasutus vähendab obstsöönsuse mõjujõudu ning tegelaste vulgaarne keelekasutus ei avalda lugeja jaoks lõpuks enam erilist efekti.

Igal juhul Kender osavalt töödelnud erinevaid kultuurimaterjale – tegelaste püüe kapitalistlikku eluviisi elada põrub haledalt ning neist endist saavad need, kellega manipuleeritakse, ülepaisutatud jutustused kommunismiaegsest sõjakasarmust ja seal juhtunud sündmustest maalivad Karlist ebausaldusväärse tüübi. Kõikide ebaõnnestumiste kõrval seisab Karl Pajupuu, kelle perekonnanimi võib viidata religioonile, nagu eelnevalt arutlesin, mis omakorda viib selleni, et saatan valitseb maailma. Võib oletada, et kui kõik pidevalt ebaõnnestub ja karjuv ebaõiglus on lugejani toodud nii tegelaste sõnade kui tegudega, siis ei olegi võimalik, et keegi teine peale saatana maailma valitseks.

Kalev Kesküla väitis poolnaljatlevalt 1999. aastal ETV saates „Narratiiv: 9“ (Seppel 1999), et „Iseseisvuspäev“ on omamoodi nagu eepos – peategelane üritab erinevaid ärisid ajada, vahepeal rändab Eestist välja, lööb paar inimest maha ja tuleb taaskord õnnelikuna Eestisse tagasi. Sellele mõttele saab lisada, et peategelast ka oodati, temast jäid maha nii Marks kui ka Aive, samuti saatis peategelase käike pidevalt kõva jooming, mida leidub isegi „Kalevipojas“. Eeposlik liiderdamine on Karli käitumises seega silmapaistev, arrogantne keelekasutus annab jõulisele tegelasele juurde omadusi, mille poolest me ta üdini negatiivseks tembeldame. Samas on Kender Kanal 2 saates „Stereo“ (Mõttus-Lepik, Peek 2013) väitnud, et tema raamatus ei ole midagi vägivaldset, seal on valged lehed ja mustad tähed ning kõik ülejäänud on lugeja peas kinni.

Kui Peeter Künstler küsitles 2000. aastal Kaur Kenderit ja uuris temalt, miks ta mõnes muus keeles ei kirjuta, vastas Kender, et ta on eesti keelega harjunud ja võib-olla viiekümneendatesse jõudes võiks proovida võõrkeeles kirjutada (Künstler 2000). Tänapäevaks, mil Kender on läbinud kohtumenetluse seoses teosega „Untitled 12“, on Kender seisukohal, et enam kunagi ei tasu midagi eesti keeles kirjutada (Haravee 2017). Ligikaudu kakskümmend aastat kestev eestikeelne ropendamisperiood on jäänud alates „Iseseisvuspäevast“ seljataha ja Kender on ka vanuselt viiekümneendale eluaastale lähenemas, seega tekib küsimus, kas kogu tema loomeprotsess pidigi sel viisil kulmineeruma.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö annab esmalt lühiülevaate vandumise tähendusest, toetudes Magnus Ljungu uurimusele „Swearing – A Cross-Cultural Linguistic study“ ning inglise kirjandusuurija Melissa Mohri raamatule „Holy Sh*t – A Brief History of Swearing“. Vandumine (*swearing*) mõistena kannab kahte tähendust – vandetootuse andmine ja ropendamine. Lisaks vaadeldakse bakalaureusetöös ka eesti keeleteaduses ropendamise käsitlustest ning ka kirjandus- ja kultuuritegelaste seisukohti selles osas. Teise ja ka olulisema osa tööst moodustab ropendamise sõnavara analüüs ning nende funktsioonide ja teemade määramine Kaur Kenderi „Iseseisvuspäevas“.

Kender on veendunud, et saatan valitseb maailma ja ka tema loodud tegelased vastavad saatanlikule maailmapildile oma sõnavara ning ühiskondlike käitumisviisidega. Kender on arvuliselt kõige rohkem kasutanud kuratlikku vandumist, mida ta esitab nii eesti-, soome-, vene- kui ka ingliskeelsete vandesõnadega (*kurat, perkele/satana, bljat, fucking*). „Iseseisvuspäevas“ omavad seega suurt rolli vulgaarkeelendid, mille teemaks on religioon (kuradikultus) ning nende sõnade rohkus ja kontekst muudavad nad teistest tabusõnadest jõulisemaks. Lisaks religiooni teemale on ropendamisel jõuliselt esindatud prostitutsiooni, ekskrementide, kehaosade ning ka seksuaalvahekorraga seotud ropendamise teemad. Ljungu pakutud ropendamise funktsioonidest on romaanis esikohal kellegi/millegi sõimamine, kuid on esindatud ka emotsioonide väljendamise, kõneakti ja millegi rõhutamisega seotud funktsioonid.

90. aastate lõpus avaldasid arvamust ropendamise kohta ajakirjas Looming kirjandus- ja kultuuritegelased Kalev Kesküla, Asta Põldmõe ja Jaan Niilus ning olid seisukohal, et nõukogudeaeg kaitses eesti kirjandust ropendamise eest, kuid ropendamine kirjanduses on üldjuhul siiski õigustatud ja omab eesmärki. Kirjaniku eesmärk võib olla näiteks lõhkuda kirjanduse abil mingeid tabusid ühiskonnas, mis toob omakorda kaasa transgressiivsuse mõiste kirjanduses, kuna romaanis toimub ühiskonna jaoks normaalsusest ja reeglitest üle astumine.

Romaanis oli 27 (algvormina esitatud) eestikeelset vulgarismi, millest lähemalt on analüüsitud 12 obstsöönsust, ning millest omakorda seitse oli romaanis kasutusel üle

kahekümne korra. Enim esineb sõna *kurat* (68 korda), mida kasutati nii sõimu- kui ka vandesõnades ning -fraasides. Võõrkeelsetest obstsöönsustest kasutati romaanis 13 erinevat obstsöönsust ning nende kõigi tõlget ja kasutuskonteksti on analüüsitud. Võõrkeelsete roppuste puhul selgus, et need mõjuvad nõrgemini, kuna vahele astub koodivahetus ehk ühelt keelelt teisele üleminek, ning lugeja ei pruugi teada võõrkeelse obstsöönsuse otsest tähendust. Nii eesti- kui ka võõrkeelsete vulgaarkeelendite analüüsist selgus, et vulgarismid omavad kindlat funktsiooni. Kuigi agressiivne keelekasutus on „Iseseisvuspäevas“ domineeriv, ei ole tegelased siiski loodud vaid ropu keelekasutuse ja ühiskonnas taunitava käitumise kaudu, vaid tegelaste ülesehituseks on kasutatud erinevaid kultuurimaterjale läbi ajaloo, nt kapitalistliku ja kommunistliku maailmavaate ning ka religiooni teema. „Iseseisvuspäevas“ oli eelmainitud kultuurimaterjale vaadeldud äärmiselt sarkastiliselt, mille eesmärgiks võib oletada seisukoha, et maailma ikkagi valitseb saatan, tugevdamine.

Kirjandus

Barthes, Roland 2002. Autori surm. Valik kirjandusteoreetilisi esseid. Koost. M.

Tamm. Toim. K. Pruul. Tallinn: Varrak1 117–125.

Berg jt = Berg, Maimu, Ain Kaalep, Kalev Kesküla, Jaan Niilus, Asta Põldmäe, Paul-Eerik Rummo 1998. Ropendajad kinni! Vägisõnad ilukirjanduses: poolt ja vastu.

– Looming 3, 447–454.

Eisen, Matthias Johann 1920. Kurat. Eesti mütoloogia. Tallinn: Eestimaa Kooliõpetajate Vastastiku Abiandmise Seltsi raamatukaupluse kirjastus, 147–153.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <http://eki.ee/dict/ekss/>. Vaadatud 16.01.2017.

Erelt, Mati, Matti Puntila 2002. Vandumisest eesti ja soome moodi. – Lähivertailuja 12: Soome-Eesti kontrastiivseminar, 30. 5. – 1. 6. 2001 Kääriku. Toim. Renate Pajusalu. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda, 11–20.

Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Haravee, Juhan 2017. Prokurör nõuab Kenderile süüdimõistmist ja rahalist karistust. – Õhtuleht. 22. III; <http://www.oh tuleht.ee/794766/prokuror-nouab-kenderile-suudimoistmist-ja-rahalist-karistust>. Vaadatud 30.04.2017.

Hiiemäe, Mall 2006. Paju, vääritud ja väärtuslik. – Eesti loodus 11; http://www.eestiloodus.ee/artikkel1723_1710.html. Vaadatud 15.04.2017.

Js 36: 12= Elektrooniline Piibel 1997. Jesaja raamat 36: 12; <http://www.piibel.net/?q=Js%2010#q=Js%2036>. Vaadatud 22.03.2017.

Kaplinski, Lemmit, Kätlin Vainola 2003. Eesti slängi sõnaraamat. Toim. A. Aule. Tallinn: Aule Kirjastuse OÜ.

Kaus, Jan 1999. Kaur Kender – lööb me tender hamba loksuma. – Postimees 31.V.

Kender, Kaur 1998. Iseseisvuspäev. Tallinn.

Kender, Kaur 2001. Comprende, negro? – Eesti Päevaleht, 10. X; <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/kaur-kender-comprende-negro?id=50918329>. Vaadatud 30.03.2017.

Kender, Kaur 2015. Mõned sõnad untitled 12 kohta; <http://nihilist.fm/moned-sonad-untitled-12-kohta/>. Vaadatud 30.04.2017.

Kraavi, Janek 2016. Transgresiivse kirjanduse poetikast I. Näiteid eesti nüüdiskirjandusest. – Keel ja Kirjandus 11, 817–833.

Künstler, Peeter 2000. Kaur Kender otse lootusetuse vastu. – Keel ja Kirjandus 3, 56–61.

Lee, Jennifer 2012. Chinese ‘Cooling Drinks’ May Contain Endangered Saiga Antelope Horns. Asian Scientist, 10. IX; <http://www.asianscientist.com/2012/09/topnews/chinese-tcm-cooling-drinks-endangered-saiga-antelope-horns-2012/>. Vaadatud 05.05.2017.

Leskinen, Juice 1983. Eesti (On My Mind); <https://www.lyricsbox.com/juice-leskinen-eesti-on-my-mind-lyrics-dgp5z4p.html>. Vaadatud 12.05.2017.

Ljung, Magnus 2011. Swearing – A Cross-Cultural linguistic study. England: Plaggrave Macmillan.

Loog, Mai 1991. Esimene eesti slängi sõnaraamat. Toim. Indrek Hein. Tallinn.

Mohr, Melissa 2013. Holy Sh*t: A Brief History of Swearing. New York: Oxford University Press.

Mõttus-Lepik, Elo, Ingrid Peek 2013. Stereo; <http://kanal2.postimees.ee/pluss/video/?id=10547>. Vaadatud 03.04.2017.

Org, Andrus 2009. 300 Baltic Writers: Estonia Latvia Lithuania. A reference guide to authors and their works. Toim. E. Eglāja-Kristone, V. Gasiliūnas, A. Mihkelev. Tallinn: Under and Tuglas Literature Centre of the Academy of Sciences, 138.

Pärn, Malle 2016. Vähemusest, keda keegi ei kaitse; <http://objektiiv.ee/kolumn-vahemusest-keda-mitte-keegi-ei-kaitse/>. Vaadatud 05.04.2017.

Pärn, Malle 2017. Vaba inimene vastutab oma tegude eest; <http://objektiiv.ee/kolumn-vaba-inimene-vastutab-oma-tegude-eest/>. Vaadatud 05.04.2017.

Seppel, Katrin 1999. Narratiiv. Rež. Indrek Kangur; <https://arhiiv.err.ee/vaata/narratiiv-9>. Vaadatud 30.03.2017.

Suviste, Maarius 2001. Kaur Kender: Mina põlgan tööd. – Maaleht, 8. II.

Tender, Tõnu 1994. Eesti släng: olemus ja uurimislugu. – Keel ja Kirjandus 5, 6; 291–299, 346–355.

Vadi, Urmas 2008. Inemise sisu: Peeter Sauter. Vikerkkaar; <http://www.vikerkaar.ee/archives/11650>. Vaadatud 31.03.2017.

Vadi, Urmas 2013. Kohustuslik kirjandus. Janek Kraavi ja Kaur Kender. Vikerraadio; <https://arhiiv.err.ee/vaata/kohustuslik-kirjandus-janek-kraavi-ja-kaur-kender>. Vaadatud 15.04.2017.

Veidemann, Rein 1999. *Sitt, nikk ja kräkk* murravad kirjanduse(ks). – Eesti Päevaleht 17. IV.

Verschik Anna 2002. Koodivahetus ja eesti keeleteadus. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. Pajusalu, Renate, Ilona Tragel, Tiit Hennoste, Haldur Õim. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 287–296.

Verschik, Anna 2004. Koodivahetus meil ja mujal. – Keel ja Kirjandus 1, 25–45.

ÕS 2013 = Eesti keele sõnaraamat ÕS 2013. Toim. Maire Raadik. Koost. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <http://www.eki.ee/dict/qs/>. Vaadatud 16.01.2017.

Summary: Swearing in „Independence Day“ by Kaur Kender

The purpose of this bachelor's thesis is to give a brief history of swearing, discussion of swearing in Estonian linguistics and literature and finally an overview of swearing in „Independence Day“ by Kaur Kender. A brief history of swearing is based on Melissa Mohr's book “Holy Sh*t: A Brief History of Swearing” and Magnus Ljung's study “Swearing: A Cross-Cultural Linguistic Study”. Based on these studies, swearing diverged into two different directions – swearing as taking an oath and swearing as obscenity.

Although at first view, words like *kurat*, *perkele/satana*, *fucking* and at last *bljat* do not seem to be as strong as other expletives, Kender has mostly used diabolic swearing which is expressed in Estonian, Finnish, English and Russian languages. Multiplicity and context of these words make them more powerful than other taboo words. In Kender's opinion the devil rules the world and so it is in “Independence Day” and in his fiction characters substandard vocabulary. In addition to religion motive he has also used plenty of prostitution theme, scatological theme and sexual activities theme.

Although aggressive language in “Independence Day” is dominating, the characters are not only created by bad language. In addition to bad language the characters are created by motives of society (for example criminals), religion (diabolic swearing) and folktale (for example folktale of osier). Without the analysis, the reader might not understand the motives.

At the end of the 90's literary magazine Looming published article “Ropendajad kinni! Vägisõnad ilukirjanduses: poolt ja vastu”, the authors of article said that using swearing words are legitimate if they have an ultimate purpose. Before 90's Estonian literature was protected by swearing words because of Soviet period. After Estonian Independence Day in 1994, literature was free of limitation and writers, headed by Kaur Kender, started using swearwords in fiction and with that the rebellion was accompanied against the basic norms of society, which refer to transgressive literature.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karina Kirisberg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Ropendamine Kaur Kenderi „Iseseisvuspäev““, mille juhendaja on Mart Velsker.
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **18.05.2017.**